

Mosques of Tashkent in the XIX century

Maftuna KHASANOVA¹

National institute of art and design named after Kamoliddin Behzod

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021

Received in revised form

15 September 2021

Accepted 20 October 2021

Available online

15 November 2021

Keywords:

Mosque,
Tashkent,
community,
neighborhood,
architect,
XIX century,
scientists,
great thinker,
minaret,
madrasa.

ABSTRACT

Uzbekistan is known to the world as one of the cradles of civilization with a centuries-old history. Modern archaeological research conducted by Uzbek and foreign archaeologists shows that the region has a thousand-year history. Archaeological excavations show the development of early Uzbekistan in many areas of early urban culture, as well as the traditions of statehood and socio-economic life of the region. Tashkent is one of the oldest cities in Central Asia. Its architectural structures still delight researchers. It was and is one of the most beautiful cities in the region.

This article discusses the history of the construction of various mahallas and mosques in the city of Tashkent. Its architectural types, structure and design solutions of mosque buildings. The main parts of ancient mosques and the ways of their construction are also considered. The evolution and architectural features of their formation are described. The information about the people who built mosques, the property of the foundation of buildings, and the servants of the mosque are being investigated.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp521-528>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Toshkentning XIX asrdagi Jome masjidlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Masjid,
Toshkent,
jamo'a,
mahalla,
me'mor,
XIX asr,
olimlar,
buyuk mutafakkir,

O'zbekiston deb atalmish ushbu zamin uzoq tarixga ega tamaddun beshiklaridan biri sifatida dunyo ahliga ma'lum. Bugungi kunda O'zbekistonlik va xorijlik qadimshunos olimlar tomonidan olib borilayotgan arxeologik izlanishlar mazkur hududdagi ilk shahar madaniyati, davlatchilik an'analari, ijtimoiy-iqtisodiy hayotning ko'plab sohalaridagi rivojlanishning bir necha ming yillik tarixga ega ekanligini ko'rsatmoqda.

¹ Teacher, National institute of art and design named after Kamoliddin Behzod. Tashkent, Uzbekistan.

minora,
madrasa.

O'zbekistonning azim poytaxti bo'lmish Toshkent shahri o'tmishda o'zining madrasa va jome'lari, baland minoralari, ko'rkam binolari bilan ham mintaqadagi boshqa shaharlardan qolishmagan.

Ushbu maqola Toshkent shahrida qurilgan turli mahalla va jome masjidlar tarixi, masjidlar binosining me'moriy turlari, tuzilishi va konstruktiv yechimlariga bag'ishlangan. Maqolada, Qadimiy masjidlarining asosiy qismlari, qurilish uslubi o'rganilgan. Ularning shakllanishining evolyutsiyasi va me'moriy xususiyatlari tasvirlangan. Shuningdek, masjidlarni bunyod qilgan shaxslar, vaqf mulklari, masjid xizmatchilari haqida ham ma'lumotlar berilgan.

Мечети Ташкента XIX века

Ключевые слова:

мечеть,
Ташкент,
община,
квартал,
архитектор,
XIX век,
ученые,
великий мыслитель,
минарет,
медресе.

АННОТАЦИЯ

Узбекистан известен миру как одна из колыбелей цивилизации с многовековой историей. Современные археологические исследования, проводимые узбекскими и зарубежными археологами, показывают, что регион имеет тысячелетнюю историю. Археологические раскопки показывают развитие раннего Узбекистана во многих сферах ранней городской культуры, а также традиций государственности и социально-экономической жизни региона. Ташкент, – один из древнейших городов Центральной Азии. Его архитектурные сооружения до сих пор восхищают исследователей. Это был и есть – один из красивейших городов региона.

В данной статье рассматривается история строительства различных махаллей и мечетей в городе Ташкент. Его архитектурные типы, строению и конструктивным решениям зданий мечетей. Также рассматриваются основные части древних мечетей и способы их строительства. Описаны эволюция и архитектурные особенности их формирования. Исследуются сведения о людях, построивших мечети, имуществе фонда сооружений, служителях мечети.

Bugungi kunda respublikada tarixiy yodgorliklarni asrab-avaylash va asl holidagi ta'mirlash natijasidagi sa'y-harakatlar shahar o'tmishiga bag'ishlangan keng ko'lamdagi ilmiy izlanishlarni olib borishni taqozo etmoqda. Shu maqsadda olib borgan tadqiqotlarimiz mahsuli sifatida Toshkent shahrida XIX-asrning ikkinchi yarmi va XX-asr boshlarida yigirmadan ortiq madrasa, yuzga yaqin ziyoratgoh

mozorlar hamda uch yuzdan ziyod masjidlar bo'lgani oydinlashdi. Ular orasida masjidlar shahar tarixini o'rganishda muhim o'rin tutadi.

Toshkent masjidlari uzoq asrlar davomida shahar aholisi ijtimoiy va ma'naviy hayotining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Sobiq ittifoq davrida ayrim masjidlargagina tarixiy yodgorlik sifatida qaralib, ko'plari xarobaga aylandi yoki ularning binosidan boshqa maqsadlarda foydalanildi. Endilikda Toshkent shahrining o'tmishdagi hayotini yoritish uchun masjidlar hamda ularning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy-ma'anaviy hayotda tutgan o'rnini o'rganish dolzarb muammolardan biriga aylangani ma'lum bo'lib qoldi.

Masjidlar va ularning 14 asrlik tarixi islom hamda musulmon mamlakatlar ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy-ma'naviy hayotining ajralmas qismi sifatida yevropalik tadqiqotchilar tomonidan XX asrning boshlaridan keng miqyosda o'rganila boshlangan. Bugungi kunga qadar dunyo musulmon mamlakatlarida masjidlarining jamiyat hayotida tutgan o'rni va ayniqsa, me'morchilik an'analari tarixiga bag'ishlangan ko'plab ishlar nashr qilingan [1].

Toshkent masjidlariga kelsak, shahar o'tmishiga doir ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilganiga qaramay, turli sabablar bilan ularda masjidlar tarixi yetarlicha yoritilmagan. Toshkent shahri masjidlarini tadqiq etishda V.A. Bulatova, L.Yu. Mankovskaya, X. Po'latov ularning me'moriy jihatlariga e'tibor qaratishgan [2].

XIX-asrga mansub Toshkent masjidlari tarixi bilan bog'liq ayrim ma'lumotlar M.Ye. Masson, A. O'rinboev, O. Bo'riev, A. Muhammadkarimov, R. Shigabiddinov, U. Alimov, A.Ziyaev singari mualliflarning Toshkent tarixiga bag'ishlangan ishlarida hamda "Toshkent" ensiklopediyasining 1992 va 2009-yilgi nashrlarida ham yoritilgan. O'rganilayotgan davr Toshkent masjidlarining aksariyati an'anaviy tarzda to'g'ri to'rtburchak yoki to'rtburchak tarhda, usti gumbaz bilan yopilgan xonaqoh, ayvon, darvozaxonadan iborat bo'lgan. Ma'lumki, xonaqoh dastlab tasavvuf namoyandalarining qarorgohi sifatida ularning uylarida shakllangan [3].

Shaharda katta gumbaz bilan yopilgan Xoja Ahror jome' masjidi, Qanoat otaliq qurdirga Balandmasjid, Gulbozor, O'razaliboy (Xotinmasjid), Fo'lodboy Tinchbofiy, Sharafiboy, Qaffol Shoshiy mozoridagi jome' alohida ko'zga tashlanib turgan. Jumladan, Qanoat otaliq qurdirgan Balandmasjidning gumbazi sakkiz burjli hashamatli qilib ishlangan [4].

Toshkent hokimi Lashkar bekларbegining zakotchisi bo'lgan Hakim devon begi O'rdada qurdirgan jome ham shahardagi yirik masjidlardan sanalgan Ayrim masjidlarning turli kattalikdagi minora-mezanalari bo'lgan. 1866-yilda Toshkentda bo'lgan rus sayyohi P.I. Pashinoning yozishicha, shahardagi masjidlarning aksariyati minorali bo'lgan. Pishiq g'isht narxining yuqoriligi sababli ularning ko'pchiligi xom g'ishtdan qurilgan. Muhammad Solihxo'ja esa o'z asaridab mezanasi toshdan ishlangan masjidlarni ham tilga olgan. Islom me'morchiligi tadqiqotchilari masjidlarni turli tiplarga ajratganlar. Rossiyalik olim T.X. Starodub o'zining doktorlik tadqiqotida islom olamidagi masjidlarning kolonna, ya'ni arab, ayvonli – eroniy hamda markaziy o'rinni katta gumbaz egallagan turk-usmonli tipini alohida qayd qilib o'tgan[5]. Masjid binosining an'anaviy mehrob, minbar, maqsura va minoradan iborat bo'lgan ko'rinishi VIII asr oxiri, IX asr boshlariga kelib uzil-kesil shakllangan. Xususan, mehrob – masjidning qibla tarafiga ishlanadigan sajdagoh bo'lib, masjid qurilishida alohida ahamiyat kasb etgan. Minbar esa, jome masjidlarda xutba o'qish uchun mo'ljallangan bo'lib, mehrobning o'ng tomonida turgan. Ilk minbar ikki zinali bo'lib, milodiy 628–629-yilda, Payg'ambarimiz (s.a.v.) xutba o'qishlari uchun tayyorlangan. Aynan shu minbar dastlabki uch xalifa – Hazrati Umar (r.a.), Hazrati Abu Bakr (r.a.), Hazrati Usmon (r.a.) davrida xutba o'qish bilan birga hokimiyat ramzi ham sanalgan. Siyosiy jihatdan Ko'fa shahrida mustahkam o'rnashgan Hazrat Ali (r.a.) davrida sharoit taqozosi bilan ikkinchi minbar ishlatilgan. O'z navbatida dastlabki umaviy xalifa Muoviya ibn Abu Sufyon (661-680) Damashqda uchinchi minbardan foydalangan[8].

O'rta Osiyo masjidlari tadqiqotchilari esa ushbu mintaqada masjidlarini qurilish uslubiga ko'ra quyidagi uchta asosiy guruhga ajratadi:

1. Qishki binosi (xonaqoh) bir tomondan ayvon bilan o'ralgan masjidlar: oldidan yoki yon tarafdan.

2. Qishki binosi ikki tomondan ayvon bilan o'ralgan masjidlar: odatda janubi-sharq yoki shimolisharq tarafdan.

3. Qishki binosi uch tomondan ayvon bilan o'ralgan masjidlar. Toshkent masjidlarini me'moriy jihatlaridan tashqari boshqa talab va ehtiyojlardan kelib chiqib ham bir necha turkumlarga ajratish mumkin. Xususan, mavjud manbalardagi ma'lumotlarga asoslangan holda shahardagi masjidlarning qurilishi va joylashgan o'rniga ko'ra quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

- jome masjidlar;
- iydgoth va namozgothlar;
- mahalla va guzar masjidlari;
- madrasalar tarkibidagi masjidlar;
- mozor-ziyoratgothlar qoshidagi masjidlar.
- bozorlar va rastalardagi masjidlar.

Ayrim masjidlar qoshida madrasalar ham faoliyat ko'rsatgan. Shayxontahur dahasida O'qchi mahalla masjidi, Sebzorda dahasida Taxtapul mahallasidagi Jumanbiy masjidi, Qang'roqko'cha mahallasidagi masjid, Ko'kchada dahasida Tursunota mahallasidagi Olimbek, Kallaxonamahallasida Muzaffarboy qurdirgan jome' masjid, Beshyog'och dahasidagi mulla Otaboyhoji kabi mahallamasjidlari shunday masjidlar sirasiga kirgan. Toshkent masjidlari ham hokimlar, amaldorlar, tasavvuf vakillari hamda mahalla aholisi kabi aholining turli qatlamlari tomonidan qurdirilgan va ularga vaqf mulklari ajratilgan. Toshkentda eng ko'p masjid bunyod bo'lishi Xoja Ahror Valiy nomi bilan bog'liq bo'lib, XIX asrning ikkinchi yarmida shaharda 10 dan ortiq masjidning qurilishi mazkur shaxsga nisbat berilgan. Shuningdek, Fo'lodboy Tinchbofiy (8 ta), Qosimboy Fo'lodboy o'g'li (7 ta), Yusufxon eshon Mansurxon eshon o'g'li (5 ta), Poshshaxo'ja O'zbekxo'ja o'g'li (4 ta), Shodmonboy O'zbekboy o'g'li (4 ta) ham shaharda ko'plab masjidlar qurdirgan. Ayrim masjidlar esa o'ziga to'q ayollar mablag'i evaziga bunyod etilgan. Eski Jo'vada joylashgan qadimiy masjidlardan Xotinmasjid, Ko'kcha dahasining Chuqurqishloq mahallasida Tugma xotin, Beshyog'och dahasining Qo'g'urmoch mahallasidagi Ochildiboy ayoli bino qilgan masjidlar shular jumlasidandir. Ayrim mahalla va bozorlar yaqinidagi masjidlar mahalla odamlari va bozor ahli tomonidan qurilgan.

Jome masjidlar, namozgothlar va yirik mahalla masjidlari shahar topografiyasi shakllanishida ham muhim o'rin tutgan. Ko'p hollarda masjid nomlari mahalla va ko'chalar, mavzelar nomlari bilan uyg'unlashib ketgan (Balandmasjid, Jirlik masjid, Ko'kmasjid, Oltinlik masjid, So'galmasjid, Xishtmasjid, Xotinmasjid kabi). Ziyoratgoth mozorlar va madrasalarning tarkibiy qismi bo'lgan masjidlar bu kabi majmuayodgorliklarga o'zgacha ko'rinish olib kirgan. Yirik masjidlar va namozgothlar joylashgan mahallalar gavjumlashgan va mahalla ko'chalari kengayib, ularning atrofida do'konlar joylashgan guzarlar yuzaga

kelgan. Bu joylar ayniqsa, juma va iyd namozlaridan so'ng juda ham gavjum bo'lgan. Jumladan, atrofida Eshonquli dodxoh, Yunusxon madrasalari hamda Shayx Xovand Tahur mozori yaqinida joylashgan maydonda, Zangi ota mozorida juma namozidan so'ng va hayit kunlarida xalq sayllari bo'lib turgan.

Masjidlarning moliyaviy ta'minoti. Masjidlar faoliyatida ularga belgilangan vaqf mulklar katta ahamiyat kasb etgan. Ular, asosan, masjid quruvchisi, hokimlar va o'ziga to'q kishilar tomonidan ajratilgan. Vaqf madrasa, masjid, mozor, qorixona kabi musulmon

muassasalar foydasiga belgilanganturli ko'rinishdagi mol-mulk bo'lib, uning rasmiy-huquqiy hujjati vaqfnoma deb atalgan. Vaqfnomalar qozixonalarda vaqf qiluvchi – voqif, qozi, a'lam, mufti va xolis guvohlar ishtirokida tuzilib, muhrlangan. Vaqfnomalar, ma'lum vaqt o'tgach, sharoit taqozosiga ko'ra, (vaqfnomaning yo'qolishi, yaroqsiz holga kelishi va boshqa sabablar bilan) yangilanib turilgan. Bir masjidga turli vaqtlarda turli kishilar tarafidan ham mulklar ajratilgan va ular uchun alohida vaqfnomalar tuzilgan. Vaqfning bir ko'rinishida vaqf qilingan mol-mulk vaqf qiluvchi, ya'ni voqifning qo'lidan butunlay chiqib ketgan, ikkinchi ko'rinishi esa vaqfga vaqf qilinayotgan mulkdan kelayotgan daromadning bir qismini o'ziga olish imkonini bergan. Vaqf xo'jaligi ishlarini yurituvchi shaxs – mutavallini belgilash va vaqf daromadini taqsimlash voqifning ixtiyorida bo'lgan [6].

Masjidlarning xizmatchilari. Masjidlarda, asosan, imom, muazzin, mutavalli, yirik masjidlarda esa farrosh, sartarosh va qarovul ham xizmat qilgan. Ular masjidlarning vaqf mulkidan belgilangan tartibda mablag' bilan ta'minlangan.

Imom o'tmishda va bugungi kunda ham aholi orasida imomga hurmat yuzasidan "imom xatib", "imom domla" kabi nomlar bilan ham murojaat qilish urf bo'lgan. Dastlabki vaqtlarda, imom vazifasini bajaruvchi alohida shaxs yuzaga kelguniga qadar shahar hokimi yoki harbiy sarkardalar (qal'alarda) imomlik vazifasini bajargan⁵⁰. Umaviylar davrida xalifalik markazi – Damashqda namozda imomlik qilish xalifa qo'lida bo'lgan. Abbosiylar hukmronligi yillariga kelib, xalifaning namozda imomlik qilish an'anasi to'xtatildi va poytaxt Bag'dod jome'siga imomlik qilishga xalifa tomonidan islomiy ilmlarni mukammal egallagan shaxslar tayinlandi. Shu vaqtdan imomlik alohida bir mansab sifatida shakllanib, ularga maosh berish yo'lga qo'yilgan^[7]. Lekin, imomlar maxsus maoshdan ko'ra ko'proq vaqf daromadidan tegadigan ulush hisobiga kun ko'rgan. Bu hol ko'rib chiqilayotgan davrdagi Toshkent masjidlari imomlari faoliyati uchun ham taalluqlidir. Masjidlarning vaqfnomalari va arxiv hujjatlaridagi ma'lumotlarga qaraganda, masjid imomi asosan vaqfdan tegadigan ulush, shuningdek, maktabdorlik evaziga beriladigan haq hamda mahalla yig'inlaridan ajratiladigan ko'p bo'lmagan mablag' hisobiga o'z tirikchiligini o'tkazgan [8].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Bugungi kunda yurtimizga tashrif buyurgan sayyohlarni lol qoldirayotgan Toshkent, Samarqand, Buxoro, Termiz, Xiva, Marg'ilon kabi qadimiy shaharlarida barpo etilgan masjidlar, ushbu zaminda o'tmishda shaharsozlik va madaniyat ham yuksak darajada rivoj topganligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ислом мамлакатларида масжидлар тарихи ҳамда меъморчили анъаналарининг ўрганилиши ҳақида, қаранг: Önkal A., Bozkurt N., Evic S., Şener M. Cami: I. Dini ve sosyokültürel tarihi. II. Mimari tarihi. III. Diniy hükümler // Türkiye Diyanet vakfi Islam ansiklopedisi. 7-cilt. Ca'far as-Sadik–Ciltçilik. – Istanbul, 1993. – Б. 46-92.

2. Булатова В.А., Маньковская Л.Ю. Памятники зодчества Ташкента XIV–XIX в. – Т., 1983; Пулатов Х. Архитектурно-планировочная структура старого Ташкента (конец XIX – начало XX века).: Автореф. дисс. ... канд. архитектуры. – Т., 1994. – С. 13.

3. Немцова Н.Б. Хонака Сайф ад-Дина Бохарзи в Бухаре (К истории архитектурного комплекса). – Бухара, 2003. – С.45-92; Стародуб Т.Х. Средновековая архитектура, связанные.

4. Муҳаммад Солиххўжа. Тарихи жадидаи Тошканд. – 207а varaқ.

5. Стародуб Т.Х. Эволюция типов средневековой исламской архитектуры.: Автореф. дис. ... докт. искусствоведение. –М., 2006. – С.27. Яна қаранг: Рашид Калвир Ходжатулла. Становление и развертывание пространственной структуры традиционной мечети Ирана: Михраб. Айван. Купол.: Автореф. дисс. ... канд. архитектуры. – М., 2008. – С.13-14.
6. Жўраева Ғ. Вақф нима? // Шарқшунослик. 1990. №2. – Б.37-47.
7. Imam // Türkiye Diyanet vakfi Islam ansiklopedisi. 22-cilt. İhvān-i-Safā-İskit. – Istanbul, 2000. – Б.178-179.
8. Xasanova.M.A. (2021) CONSTRUCTION OF "BIBIKHONIM JOME MOSQUE" BY AMIR TEMUR AND ARCHITECTURAL SOLUTION OF THE MOSQUE. Asian Journal of Multidimensional Research., (10),635-641
9. Tursunova, Sh F. "HISTORY OF ADVERTISING IN UZBEKISTAN." International Engineering Journal For Research & Development 5.9 (2020): 10-10.
10. Sultanova, Muhayyo. "Use of Cultural Plants in Desert Cities in Creating the Landscape of Recreation Zones in Uzbekistan." International Journal on Orange Technologies, vol. 2, no. 10, 20 Oct. 2020, pp. 102-104, doi: 10.31149 / ijot.v2i10.738.
11. Qizi, A. N. X., & Nazokatkhon, A. (2020). Factors influencing the creation of a comfortable microclimate and environmental control of zone by landscape design. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 2040-2049.
12. Razikberdiev, M. I. (2020). Southern mesopotamia in the first half of the 3rd millennium bc. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 9(5), 211-216.
13. MANNAPOVA N. R. et al. Organization And Basic Requirements For Restaurant Design Interior //International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology. – 2020. – Т. 7. – №. 05. – С. 5-12.
14. Mukaddas Isakova.(2020).Influence Of Colors On Children’s Mentality In Children’s Institutions, Research And Analysis Of Psychologists And Designers. International Journal of Scientific & Technology Research, 9(2), 5549-5551.
15. Nazokatkhon A. INNOVATIVE TECHNOLOGIES TO REDUCE CLIMATIC EFFECTS IN HOT AND DRY CLIMATIC TERRITORIES //Архитектурада инновациялар журналы. – 2020. – Т. 1. – №. 1.
16. Makhmudova M., Makhmudova M. ISLAMIC STYLE IN LANDSCAPE DESIGN ON THE EXAMPLE OF ANCIENT GARDENS OF THE TEMURID PERIOD //SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. – 2020. – Т. 5. – С. 706-718.
17. “THE ROLE OF FURNITURE IN THE FORMATION OF THE RESTAURANT’S INTERIOR”. 2020. International Engineering Journal For Research & Development 5 (9):5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/2PDTC>.
18. Makhmudova, M. T., Makhmudova, M. M. (2018). Formation of the Restoration School in Uzbekistan and its Role in Preservation of Architectural Heritage. Interational scientific conference “SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION”, Latvia.
19. Makhmudova M., Jumaniyazova D., Abdullahodjaev G. The Landscape Design of the Art Nouveau Style //SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. – 2015. – Т. 2. – С. 391-400.
20. КАСЫМОВ О. С. МОСТ ДВУХ БЕРЕГОВ //Поколение будущего: взгляд молодых ученых. – 2016. – С. 34-37.
21. Kasimov O. S. Formation of Landscape Design in Japan //European Journal of Business and Social Sciences. – 2018. – Т. 6. – №. 12. – С. 30-35.

22. Saipova D. S. et al. Problems and Solutions in Studying the Modern Design of Museum Interiors //JournalNX. – С. 241-245.
23. Isakova M. B., Olimova F. J. Principles of formation of children's rehabilitation centers in Uzbekistan //ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 5. – С. 620-626.
24. Исакова М.Б. ФОРМИРОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ ЦВЕТОВОГО РЕШЕНИЯ ИНТЕРЬЕРОВ ГОСТИНИЧНО-МУЗЕЙНЫХ КОМПЛЕКСОВ //Архитектура и архитектурная среда: вопросы исторического и современного развития. – 2020. – С. 209-212.
25. Мансуров Я. Проектирование как стадии творчества //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 184-188.
26. Султанова М. Inson psixologiyasiga arxitektura dizayni va undagi hajmlarning ta'siri // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 177-183.
27. Isakova M. IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR SAN'AT MAKTABLARIDA BADIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI //Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти АХБОРОТНОМАСИ илмий-амалий журнали. – 2021. – Т. 5. – №. 03. – С. 98-101.
28. Mukaddas I. et al. Creating an Architectural Environment for Unemployed People with Disabilities in Uzbekistan //Design Engineering. – 2021. – С. 12165-12172.
29. Abdalimovich A. B. APPLICATION OF PLASTIC PRODUCTS IN CONSTRUCTION AND DESIGN //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 07. – С. 126-130.
30. Makhmudova M., Makhmudova M. THE ROLE OF RESTORATION AND SCIENTISTS IN THE PRESERVATION OF ARCHITECTURAL MONUMENTS OF THE TEMURID PERIOD //SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. – 2021. – Т. 4. – С. 575-587.
31. kizi Sultanova M. F. The Role Of Tour Bases In The Development Of Tourism In Uzbekistan //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES. – 2021. – С. 1-5.
32. Malika Makhmudova. RESTORATION OF MONUMENTS OF UZBEKISTAN ARCHITECTURE. Look to the past. 2021, vol. 4, issue 6, pp.53-59
33. Kamalova F. K. Q. ARXITEKTURA VA INTERYER MAKETINI YASASHDA XOM-ASHYO VA MATERIALLARNING ORNI //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 5.
34. Akhunova N. K. K. Possibilities of using virtual reality technologies in education // Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2021. – Т. 10. – №. 3. – С. 549-555.
35. Badirovna I. M. The specificities of creating and developing modern campuses. – 2021.
36. Mannopova N., Mannapov A. Influence of "Thematic Parks" to the development of tourism in Uzbekistan //ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 696-704.
37. Mannopova N. R., Kamolkhodjaeva M. B. Features of designing interiors of restaurant establishments // ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 711-715.

38. Marufovich M. Y. Some Features Of The Connection Between The Interior And The Environment // International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2021. – Т. 26. – №. 1. – С. 97-101.
39. Makhmudova M. T. Features of a country house in hot countries // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 2167-2173.
40. Makhmudova M. T. A masterpiece of the avant-garde era in Russia-melnikov's house // ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 642-647.
41. Takhirovna M. M. ART NOUVEAU MASTERPIECE-RYABUSHINSKY MANSION // ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 133-139.
42. Sh S. D. Modern museums cultural heritage for future youth // ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 733-737.
43. Tursunova S. F. Light in the modern world // ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 750-756.
44. Roziqberdiev M. I. The time has come to move from stereotypes to creativity: In the example of mosques // Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2021. – Т. 10. – №. 3. – С. 564-571.
45. Latifovich T. A. Large-span structures and architectural form // ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. – 2021. – Т. 11. – №. 1. – С. 397-401.